

## K dvojímu jubileu Jaroslava Klofáče (1921–1981)

Možná není ani nadsázkou, budeme-li konstatovat, že renesance české sociologie po stalinské totální devastaci by zdaleka nebyla tak relativně rychlá (dokonce rychlejší než v samém SSSR), kdyby v tomto komplikovaném procesu, ba spíše složité kombinační hře s několika proměnnými – politickými, ideologickými, odbornými a mravními – nefigurovala osobnost zajímavá a lidsky výjimečně vzácná. Chci připomenout základní životní osu Jaroslava Klofáče, který by se letos dožil devadesáti let...

Jistě jsou povolanější pamětníci, kteří s Jaroslavem Klofáčem („Jardou“, jak se mu všeobecně v sociologických kruzích říkalo) byli ve stycích pravidelnějších, pracovali s ním na jednom pracovišti, a byli tedy i účastníky pravidelných sedánek a besídek, do nichž Jardova osobnost vždycky vnášela osobitý půvab – směsici humoru, lehké ironie (nikdy cynismu), ale i schopnosti upřímného pohrdání lidmi neschopnými, línými a parazitujícími na politických přebědách nebo o ně usilujícími. Ačkoliv jako vedoucí katedry na Vysoké škole stranické při ÚV KSČ stál poměrně vysoko ve „stranické hierarchii“, nestál tak vysoko, aby měl podstatné rozhodovací pravomoci – a ani o ně prokazatelně neusiloval.

Základní životopisná data jsou podobná datům jeho generačních souputníků – narodil se 16. září 1921 v Praze, po válce vystudoval sociologii a historii na filozofické fakultě Karlovy univerzity a potom působil jako středoškolský profesor na tzv. dělnické přípravce ve Šluknově. Ostatně z této přípravy vyšlo několik pozdějších solidních sociologů, s nimiž jsme spolupracovali na výzkumech a na drobných informačních studiích, namátkou třeba Karel Holý. Po roce 1951 působil nejprve na ČVUT a potom na filozofické fakultě v Praze, kde přednášel – jak jinak v té době – marxistickou filozofii s výrazným akcentem na „historický materialismus“ (marxovské „materialistické pojetí dějin“). V roce 1956 přešel na Vysokou školu stranickou ÚV KSČ, kde spolupracoval později s velmi dobrými sociology („později“ proto, že to byli *de facto* jeho svěřenci a žáci), jako byli František Zich, Emanuel Pecka nebo zesnulý Jan Kyselý. V roce 1965 založil první katedru sociologie – „pod svícem bývá tma“... Jeho zápas o její prosazení sice nebyl jednoduchý, ale jednak nebyl osamocený (dlužno připomenout Pavla Machonina, Vojtěcha Tlustého, Irenu Dubskou a některé z mladší generace, jejichž váha u „stranických orgánů“ byla sice malá, ale nebyla zcela přehlédnutelná), jednak byl dokonale profesionálně připravený znalostí „obojího práva“, totiž marxistické teorie společnosti i soudobé západní sociologie. Již v roce 1964 byl zvolen prvním předsedou Československé sociologické společnosti při ČSAV, což byl počátek svítání. Samozřejmě, že jeho působení na vysoké škole bylo provázeno příslušnými – řádně získanými a obhájenými – tituly (docent 1956, profesor 1965). Jeho životní běh a kariéra se láme rokem 1969, kdy je exemplárně vyloučen ze strany a poslán „mezi dělnickou třídu“, pracoval potom v několika manuál-

ních profesích, jako pracovník v gumárnách MITAS, jako pomocný topič atd. V té době se také rozešel, zřejmě definitivně a natrvalo, se svým letitým „alter ego“ Vojtěchem Tlustým.

Klofáč ale právě spolu s Vojtěchem Tlustým otevřeli „intelektuálně“ cestu k renesanci sociologie knihou *Současná empirická sociologie* (Praha: Orbis, 1959), která vyšla dokonce v NDR (1964). Předtím ale dosáhla značné popularity Klofáčova poměrně nestandardní učebnice marxistické teorie společnosti *Materialistické pojetí dějin* (tři vydání: Praha: SNPL, 1957, 1959 a 1962). Nelze ani pominout poněkud inkonzistentní *Problémy determinismu a pokroku* (Praha: ČSAV, 1963), knihu, která je sice psána ve spoluautorství s Milošem Svobodou a Vojtěchem Tlustým, je na ní však patrný koncepční „spár“ Vojtěcha Tlustého. Z kontextu lze nicméně usoudit, že Klofáč psal kapitoly reflektující „německé“ pojetí pokroku, Tlustý pojetí anglosaská. Kniha sama dnes již valnou kognitivní hodnotu nemá, je spíše dokladem přípravných studií ke dvěma svazkům *Soudobé sociologie* (Praha: NPL, sv. I: 1965, sv. II: 1967). V těchto svazcích, ačkoliv to nikde *explicite* uvedeno není, lze Klofáčův autorský podíl vymezit dosti jasně – jde opět spíše o dělbů práce „filologickou“ než meritorní (Klofáč psal rozhodně podrobný výklad Dahrendorfa, kapitoly o industriální společnosti atd.). Oba autoři připravovali – a snad byl i napsán – třetí svazek, který měl být věnován sociologii politiky, části vyšly jako učební texty (*Moc a autorita* v roce 1968 a *Politická věda a sociologie politiky*, který vydala tehdejší Fakulta osvěty a novinářství UK v tomtéž roce; oba texty jsou dnes bibliofilii, jakkoliv mají v současnosti již cenu spíše jen historickou).

O atmosféře panující na Klofáčově katedře mohu podat svědectví jen nepřímé. Byl jsem několikrát pozván, abych tam přednášel – a přednášel jsem dvakrát o teorii sociální stratifikace a několikrát o sociologii malých skupin a metodách jejich výzkumu, včetně tehdy módní, ale u nás ještě neznámé sociometrie. Žádné zábrany a interní pokyny jsem nedostal – přednášel jsem podle nejlepšího vědomí a svědomí a na úrovni svých tehdejších znalostí. Myslím, že ti, kteří s ním spolupracovali dlouhodobě, mohou toleranci a názorovou otevřenost Jaroslava Klofáče potvrdit. V rámci činnosti Klofáčovy katedry vycházely také interní studijní texty, většinou je připravoval neúnavný Miroslav Hutar, takže studenti VŠP (ta „dejvická Sorbona“ či „rudý Harvard“, kde nepůsobili ani zdaleka sami Klofáčové, Peckové a Zichové, se přejmenovala na „neutrálnější“ Vysokou školu politickou) měli k dispozici výbory z německé sociologie klasické i soudobé, cosi z Durkheima, ale dokonce i Maxe Webera. Byla to činnost záslužná, byť vlastně jaksi pololegální, protože „interní“.

Klofáčovy životní peripetie po roce 1969 dovedu sledovat jen z poměrně častých rozhovorů v restauraci Olympia (kterou jsme ironicky přejmenovali na „dvoranu slávy“) na Pankráci, bydleli jsme nedaleko od sebe. Nelze zapomenout tragicky prorockou větu – „stejně se víc než šedesátky nedožiju“, což jsme – vzhledem k jeho vitalitě a svérázně osobnosti – pokládali prostě za jakousi verbální floskuli... ale osud se bohužel naplnil. V oné době Klofáč již systematicky nepracoval na žádném „stěžejním“ díle. V roce 1985 posthumně v Indexu

v Kolíně nad Rýnem vyšla *Sociální struktura ČSSR a její změny v letech 1945–1980* (176 stran). Jde o přehledovou, ale poučenou studii, která se opírá spíše o vlastní zkušenost autorovu s „režimem“ než o empirická data (která jsou uváděna ilustrativně), současně je to asi také pokus vyrovnat se s vlastní osobní minulostí prostřednictvím jakéhosi „sociálního makropohledu“: ačkoliv je knížečka ostře k režimu kritická, nikde není osobně zaujatá a všude, kde jsou identifikováni „viníci“, pak s příslušnou argumentací a doklady.

Zajímavá je ještě jedna stránka Klofáčovy aktivity. Psal v oné smutné době pozoruhodně analytické pamflety na texty tehdejších koryfeů „marxisticko-leninské sociologie“ (měl jsem v ruce texty o pracích Františka Charváta, Antonína Vaňka a Marie Hulákové), které pravidelně posílal na ideologické oddělení ÚV KSČ. Vtip těchto textů spočíval v tom, že v nich Klofáč nedemaskoval jejich „odborné neumětelsví“, povrchnost, eklektičnost, neznalost světové sociologie atd., ale důsledně dokládal „pouze“ to, že autoři neznají – marxismus, jímž se zaklínají. Že k tomu měl Klofáč dostatečnou kvalifikaci, prokazují texty dříve napsané. Žel nevím, zda jsou tyto jeho pamflety někde archivovány, zda je někdo vlastní, či zda vůbec ještě existují. Dnes by stálo za to si jimi osvěžit paměť – normalizace opravdu nebyla doba idylická.

Vynášet soudy nad životní dráhou Jaroslava Klofáče nemá smysl. Jako řada jeho generačních druhů prošel cestou od „klasického marxisty“ přes revizionistické stadium až k radikálnímu odvratu od marxistické doktríny v jakékoliv její podobě. Jeho předčasný odchod – zemřel 15. srpna 1981 – ale jistě stojí za to připomenout, spolu s jeho nepominutelnými zásluhami o renesanci, byť krátkodobou, československé sociologie. A ti, kteří jej znali osobně, na něj budou vzpomínat jako na nezapomenutelného společníka, jehož některá úsloví ve starší generaci sociologů žijí dodnes... Kdykoliv jsme končili sedánku, neopomenul Jarda pronést své „kupředu arciť, tudíž“, což valný věčný smysl příliš nedávalo, ale pamatovalo se to dobře. Ostatně – i dnes vlastně platí – kupředu arciť, tudíž.

Miloslav Petrusek